

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.10901484>

SHARQ MUTAFAKKIRLARINING OILA MUSTAHKAMLIGINING ME'ZONLARI XUSUSIDAGI QARASHLARI

Kayumova Go'zal Narzullayevna

TerDU Psixologiya kafedrası o'qituvchisi

E-mail: gkayumova234@gmail.com

ANNOTATSIYA

Ushbu maqola sharq mutafakkirlari va davlat arboblari - Abu Nasr Farobiy, Abu Rayhon Beruniy, Abu Ali ibn Sino, Yusuf Xos Hojib, Amir Temur, Alisher Navoiy, Axmad Donish, Abay Sunanbayev, Rizouddin ibn Faxruddin, Abdurauf Fitrat va boshqalarning asarlaridagi oila-nikox munosabatlari, oiladagi shaxslararo munosabatlar, ota-onaning vazifalari, farzandlar burchi xaqida g'oyatda ibratli maslahat va ugitlar bayon etilgan.

Kalit so'zlar: *Oila, oila-nikox munosabatlari, ota-onalar va farzandlar munosabati, sadoqat, yorga vafo, erkak va ayol munosabatlari, ota-onaning vazifalari.*

Zamonamizning turli davrlarida oila va nikox munosabatlari olimlarning diqqat markazida bo'lib kelgan. Zardushtiylik dinining muqaddas kitobi «Avesto»da keltirilgan oila va nikox odoblari, erkak va ayol munosabati, ularning burch va vazifalari, uylanish va kelin tanlash xususidagi g'oyatda qimmatli fikrlar bugunda xam o'z ahamiyatini yo'qotmagan. «Avesto»da er va xotin munosabatlari, oilada farzand tarbiyasi xususida bir qator fikrlar bayon qilingan. «Avesto»da keltirilishicha qarindoshlarning o'zaro oila qurishi qat'iy man etilgan. Qavm va urug'r qonini toza, avlodni benuqson saqlash uchun shunday kilingan. Unda ko'p bolali oilalarga davlat

xisobidan nafaqa tayinlash lozimligi, bir yo‘la 2-3 ta tuqqan ayollar mukofot olishga sazovor ekanligi o‘qtiriladi.

Markaziy Osiyo xalklarining «Alpomish», «Kuntug‘mish», «Gurug‘li», «Oysuluv», «Layli va Majnun», «Yusuf va Zulayxo», «Manas», «Kizjibek», «Kozi Kurpesh Bayan suluv» kabi dostonlarida erkak va ayol o‘rtasidagi sof insoniy munosabatlar, muxabbat, sadoqat, yorga vafo mavzusi yoritilgan. Ayol doimo erkak kishiga sodik do‘st va yor, oqila, topqir, oilaviy tinchlikning posboni sifatida ulug‘langan.

Yukorida keltirilgan - «Alpomish», «Kizjibek» va «Manas» kabi mashxur dostonlarda nikoh tuzishga oid odatlarda yigitning jismoniy qobiliyatlariga alohida ahamiyat berilgan. Yigitning jismoniy qobiliyati sinab ko‘rilgan. Masalan, uning qizga munosib yoki nomunosib ekanligini aniklash uchun o‘zaro ot poygasi, kamondan nishonga urish, uzoqqa o‘q uzish, kurash tushish kabi bellashuvlar o‘tkazilgan. Shuningdek, bu tanlov «Qiz quvmok», «Tortishmachoq», «Oltibokan» kabi xalk o‘yinlarida o‘z ifodasini topgan. Bu dostonlar qadimgi davrda yoshlarni oilaviy hayotga tayyorlash an‘analari xaqida to‘lik tasavvur va ma‘lumot beradi.

Islom dini, uning asosiy manbalari xisoblangan Qur‘oni Karim va xadislarda bo‘lajak oilaning vujudga kelishiga alohida e‘tibor berilgan xamda farzandlarning nasliy pok bo‘lishini xisobga olib, bo‘lajak qaynota va qaynonalarni tanlash zaruriyati o‘ziga xos tarzda bayon etilgan. Kelin yoki kuyov qilmoqchi bo‘lgan xar bir ota-onaning bo‘lajak qudalar naslini surishtirishlari yoxud xar bir musulmon o‘zining «yetti pushti»ni bilishi lozim, degan talablar xam islomiy ma‘naviyatdan kelib chiqqan. Qur‘oni Karimning «Baqara», «Niso» suralarida oila, oilaviy munosabatlar va oilaviy tarbiya masalalariga aloxida urg‘u berilgan.

Toshga uyib yozilgan yodgorliklar ichida o‘zining ta‘lim-tarbiyaviy g‘oyalari bilan ma‘naviy meros qoldirganlardan biri - Kurkit ota o‘git-nasixatlaridir. VIII-IX asrning mashxur qozoq kuychisi, musiqashunos olimlardan biri Kurkit ota o‘git-nasihatlari, aforizmlarining tarbiyaviy axamiyati katta. Kurkit ota ota-onani hurmat qilish, qadrlash, oilaviy munosabatlar, yigit bilan qiz tarbiyasi, inson xarakterining turli

xil sifatlari xususida keyingi avlodga ibrat bo‘ladiga pand-nasihatlar qoldirgan. Masalan, onadan ibrat olmagan kiz yomon, otadan o‘rnak olmagan o‘g‘il yomon. Bunday farzand xalqning boshini birlashtirib, uyidan ovqat berishga xam yaramaydi, degan fikrlarni bildirgan. Kurkit ota ayollar xarakteriga psixologik jixatdan aloxida axamiyat karatadi va ularni guruxlarga ajratadi. Ayollarning bir guruxi oilaning tayanchi, mexmondust bo‘lib unib-o‘sgan ayollar bo‘lsa, ikkinchisi - insofsiz, sabrsiz; uchinchisi - g‘iybatchi, tozalikka rioya qilmaydigan ayollar bo‘ladilar.¹

Dunyoga mashhur olim, ma’rifatparvar Abu Nasr Farobiy inson kamoloti, baxti, ta’lim va tarbiyasi, axloqi, dinga munosabati xaqidagi qarashlarini mashxur «Fozil odamlar shaxri» va «Baxt-saodatga erishuv xaqida» asarlarida bayon etadi. Farobiy keraksiz urf-odatlardan (xozir xam oilaviy xayotda, er-xotin munosabatlarida uchraydi) voz kechish, baxt-saodatga erishish yo‘llari xaqida gapirib, shunday deydi: «Raxbarlar (er yoki xotin) «yomon odatlarni o‘zida ifodalovchi o‘tmishni xam o‘zgartirmog‘i kerak. Aks xolda o‘tmish talablariga rioya etib, uning kayfiyati saqlansa, turmushda xech qanday yengillik, o‘zgarish va o‘shish xam bo‘lmaydi». Shuningdek, «Baxt saodatga erishuv yulida nimaiki (bilim, odob-axloq, kasb-hunar) yordam bersa, uni saqlamoq, mustaxkamlamoq, nimaiki zararli bo‘lsa, uni foydali narsaga aylantirishga harakat qilmoq zarur»ligini ta’kidlaydi.²

Shark mutafakkirlaridan yana biri - Abu Rayxon Beruniyning oilaviy munosabatlar xaqidagi qarashlari xam alohida e’tiborga loyikdir. Beruniy o‘z qarashlarida, ayniqsa, xotin-qizlar tarbiyasiga alohida e’tibor qaratadi. U o‘zining «Minerologiya» asarida oila qurayotgan qizlarga ota-onaning nasihatlarini keltirib, oiladagi tinchlik-totuvlik, baxtiyorlik ko‘proq ayollar zimmasiga tushishini ta’kidlaydi va shunday yozadi: «Ey qizim! Sen o‘rgangan uyingdan ketib, notanish xonadonga tushmoqdasan. Sen bo‘lajak kuyovingning xamma xislatlarini bilmaysan. “Sen yer bo‘l, u esa osmon bo‘ladi.” Demak, sen u bilan shunday yul tutki, uning oldida yer kabi kamtar bo‘lsang, u osmon kabi olijanob bo‘ladi. Osmon shifobaxsh yomg‘iri bilan

yerni ko'kartirgani kabi u xam o'z mehru shafqati bilan seni xushnud etadi. Yana sen unga kanizak bo'lsang, u senga xizmatchi bo'ladi. Ering sendan faqat yumshoq va shirin so'zlargina eshitsin, yaramaydigan yoki eski libosda yoki yuzlaringga oro berilmagan va sochlaring tartibga solinmagan xolda uning oldida o'tirma. Abdullox ibn Jafar ismli ota o'z qizini turmushga chiqarayotib shunday deydi: - Sen rashk qilishdan saqlangin, chunki bu ajralib ketishning kalitidir. Eringga xadeb gina kilaversang nafratni uyg'otadi. Yaxshisi, sen ering bilan xushmuomala bo'lgin, bu har qanday sehr-jodudan yaxshidir va suvdan foydalangin, bu xushbuy narsalarning ichida eng birinchisidir».¹ Beruniy o'z qarashlarida oila tinchi bevosita aqlli, farosatli, tarbiyali ayollar qo'lida ekanligiga aloxida urg'u bergan.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Abay Ibragim Kunanbayev. Slova nazidaniya. / Per. s kaz. - Almaty: «Rauan», 1995. -S. 135.
2. Xasanov S. Xorazm ma'rifati - olam kuzgusi. - T.: «O'kituvchi», 1996. -304-b.
3. Muxiddin S. Oila va shar'iy nikox odoblari. - T.: «Movarounnaxr», 1999. 80-b.
4. Abu Nasr Farobiy. Fozil odamlar shaxri. - T.: Abdulla Kodiriy nomidagi xalk merosi nashriyoti, 1993. -224-b
5. Abdullayeva, L., & Kayumova, G. Z. N. (2024). BOSHQARUV JARAYONIDA RAHBAR SIYOSIY FAOLLIGINI OSHIRISHNING PSIXOLOGIK JIHATLARI. *Educational Research in Universal Sciences*, 3(4 SPECIAL), 530-532.
6. Kayumova, G. N. (2024). PSYCHOLOGICAL STUDY OF DESTRUCTURE OF FAMILY RELATIONS. *Educational Research in Universal Sciences*, 3(3), 151-153.
7. Narzullaevna, G. K. (2022). Psychological analysis of factors that destroy family strength.
8. Narzullayevna, K. G. (2021). Characteristics of marriage motivation in young people. *ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal*, 11(10), 2238-2241.